

How Could I Foster Critical Thinking in My Students Using Media Literacy Education?

Zahra Aghaiy Mazrae Shahi^{1*}

¹ Iran, Qom, Qom University, Faculty of Literature and Humanities, Department of Educational Sciences

* Corresponding author: zahraaghay517@gmail.com

Received: 2025-11-08

Accepted: 2025-12-11

Abstract

This action research aims to investigate the impact of media literacy education on improving the critical thinking skills of 39 fourth-grade female students at Shahid Mohammad Ali Qomi Elementary School, located in District 1, during the academic year 2024-2025. The research model is qualitative, with a descriptive-analytical approach. Data collection methods included questionnaires, interviews, study, and observation of students' performance regarding the level of critical thinking, which was the subject of the research. In this research, after observing students' weaknesses in critical thinking skills, a media literacy education program was designed and implemented in a 12-session course. This program taught skills for analyzing media messages, including identifying hidden information, evaluating sources, and detecting misinformation. Observation, interviews, critical thinking tests, and student performance reviews were used to collect data. The results showed that media literacy education had a significant and meaningful impact on students' critical thinking skills. Improved critical thinking in students was observed for analyzing, inferring, evaluating, and reasoning about messages received from the media after completing the media literacy education course. Furthermore, students gained skills in identifying misinformation and evaluating the credibility of sources. These findings highlight the importance of incorporating media literacy education into the school curriculum to strengthen students' critical thinking skills.

Keywords: Media literacy, Critical thinking, Elementary school students

© 2023 Journal of Mental Health in School (JMHS)

This work is published under CC BY-NC 4.0 license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Aghaiy Mazrae Shahi., Z. (2025). How Could I Foster Critical Thinking in My Students Using Media Literacy Education? *JMHS*, 3(3): 127-140.

چگونه توانستم با استفاده از آموزش سواد رسانه تفکر انتقادی را در دانش‌آموزان کلاس تقویت کنم؟

زهرا آقایی مزرعه‌شاهی^{۱*}

^۱ایران قم دانشگاه قم دانشکده ادبیات و علوم انسانی گروه علوم تربیتی
* نویسنده مسئول: zahraaghay517@gmail.com

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۲۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۸/۱۷

چکیده

اقدام پژوهی حاضر با هدف بررسی تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای برای بهبود مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان پایه چهارم شامل ۳۹ نفر، دبستان دخترانه شهید محمدعلی قمی واقع در ناحیه ۱ در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ انجام شده است. مدل پژوهش کیفی و رویکرد آن توصیفی - تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات، پرسشنامه، مصاحبه، مطالعه و مشاهده عملکرد دانش‌آموزان در مورد میزان تفکر انتقادی بود که مورد پژوهش قرار گرفت. در این پژوهش، پس از مشاهده ضعف دانش‌آموزان در مهارت‌های تفکر انتقادی، برنامه آموزش سواد رسانه‌ای در یک دوره ۱۲ جلسه‌ای طراحی و اجرا شد. این برنامه آموزش مهارت‌های تحلیل پیام‌های رسانه‌ای، شامل شناسایی اطلاعات پنهان، منابع ارزیابی، و تشخیص اطلاعات نادرست بود. برای جمع‌آوری داده‌ها از روش‌های مشاهده، مصاحبه، آزمون تفکر انتقادی و بررسی عملکرد دانش‌آموزان استفاده شده است. نتایج نشان داد که آموزش سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان تأثیرگذار و معنادار بوده است. بهبود تفکر انتقادی در دانش‌آموزان برای تحلیل، استنباط، ارزشیابی و استدلال پیام‌های دریافتی از رسانه‌ها پس از گذراندن دوره آموزش سواد رسانه‌ای مشاهده شد. همچنین، دانش‌آموزان را در تشخیص اطلاعات نادرست و ارزیابی اعتبار منابع مهارت پیدا کردند. این یافته‌ها اهمیت گنجاندن آموزش سواد رسانه‌ها در برنامه درسی مدارس را برای تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان نشان می‌دهد.

واژگان کلیدی: سواد رسانه‌ای، تفکر انتقادی، دانش‌آموزان ابتدایی

تمامی حقوق نشر برای فصلنامه سلامت روان در مدرسه محفوظ است.

شیوه استناد به این مقاله: آقایی مزرعه‌شاهی، زهرا. (۱۴۰۴). چگونه توانستم با استفاده از آموزش سواد رسانه تفکر انتقادی را در دانش‌آموزان کلاس تقویت کنم؟. *فصلنامه سلامت روان در مدرسه*، ۳(۳): ۱۴۰-۱۲۷.

مقدمه و بیان مسئله

در عصر انفجار اطلاعات و گسترش روزافزون رسانه‌های مختلف و شبکه‌های اجتماعی، دانش‌آموزان با حجم عظیمی از پیام‌های رسانه‌ای مواجه می‌شوند که تحلیل و ارزیابی انتقادی آنها را می‌طلبد. امروزه رسانه‌ها یکی از اجزای اصلی زندگی انسان را

تشکیل می‌دهند و آموزش سواد رسانه‌ای^۱ می‌تواند به نوجوانان توانایی تحلیل و نقد پیام‌های رسانه‌ای را بدهد (کرمانشاهی، عزالدینو بدلی، ۱۳۹۴). دانش‌آموزان به طور مداوم در معرض انواع پیام‌های رسانه‌ای قرار دارند که بسیاری از آنها ممکن است همراه‌کننده، نادرست یا جهت‌دار باشند. از این رو، مفهوم انتقادی

و ارزیابی این پیام‌ها برای موفقیت تحصیلی و زندگی آینده آنها ضروری است.

تفکر انتقادی^۲ به عنوان یکی از مهارت‌های اساسی قرن ۲۱، به تحلیل، ارزیابی و استنباط اطلاعات اشاره دارد. این مهارت به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا اطلاعات را به صورت منطقی پردازش کنند، به نتیجه‌گیری‌های معتبر برسند و تصمیم‌گیری‌های آگاهانه‌تری را انجام دهند. با این حال، مشاهدات من در کلاس درس نشان می‌داد که بسیاری از دانش‌آموزان در مهارت‌های تفکر انتقادی ضعف دارند. اطلاعات را بدون ارزیابی می‌پذیرفتند، قادر به تشخیص اطلاعات نادرست نبودند و در استدلال و تحلیل مشکل داشتند و همچنین دریافت خود از پیام‌های شبکه‌های اجتماعی را در کلاس درس مطرح می‌کردند.

از سوی دیگر، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند به بهبود مهارت‌های تفکر انتقادی کمک کند. عبدلی سلطان احمدی، عزیزاده و حداد (۱۳۹۷) در پژوهش خود نشان دادند که آموزش سواد رسانه‌ای بر هر پنج مهارت تفکر انتقادی (تحلیل، استنباط، ارزشیابی، استقرا و قیاس) تأثیر معناداری داشته است. همچنین، مطالعات نشان می‌دهند که دانش‌آموزانی که دارای سواد رسانه‌ای بیشتری هستند، در تحلیل اطلاعات و شناسایی اطلاعات نادرست، موفق‌تر عمل می‌کنند (رویدانیان، صادقی و محمدی، ۱۴۰۳).

با توجه به این مسائل، سؤال اصلی این پژوهش این است: چگونه می‌توانم با استفاده از آموزش سواد رسانه‌ای، مهارت‌های تفکر انتقادی را در دانش‌آموزان پایه چهارم بهبود بخشم؟ هدف از انجام این اقدام، طراحی و اجرای یک برنامه آموزش سواد رسانه‌ای برای تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان پایه ششم بود.

توصیف وضع موجود

اینجانب زهرا آقایی مزرعه‌شاهی دانشجوی کارشناسی ارشد در رشته روانشناسی تربیتی و هفت سال سابقه‌ی خدمت، در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ با سمت آموزگار، مدرسه شهید محمد علی قمی واقع در ناحیه ۱، مشغول به انجام وظیفه هستم.

این دبستان، دارای ۱۱ کلاس و بوده و ۱۱ نفر از همکاران آموزگار و ۳ نفر کادر اجرایی در آن مشغول به کار بودند. از نظر اقتصادی و فرهنگی و همچنین میزان سواد، خانواده‌های دانش‌آموزان در وضعیت متوسط قرار داشتند. بر این اساس، دانش‌آموزان کلاس اینجانب نیز با فراوانی ۳۹ نفر، از این قاعده مستثنی نبوده و دارای وضعیت خانوادگی مشابه با دیگر دانش‌آموزان این

آموزشگاه بودند. اما، آنچه ذهن اقدام پژوه را به خود مشغول کرده بود، به شرح زیر است:

در ابتدای سال تحصیلی، متوجه شدم که دانش‌آموزان کلاس چهارم، در کلاس درس - بویژه در درس‌های مطالعات اجتماعی و هدیه‌های آسمانی - بیشتر از مطالب شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها، استفاده می‌کنند. دانش‌آموزان این مطالب را طوری بیان می‌کردند که این مطالب را کاملاً درست می‌دانستند؛ در حالی که این فعالیت‌های کلاسی نیاز به تحلیل، ارزیابی و استنباط داشت. برخی از مشکلاتی که مشاهده کردم عبارت بودند از:

۱. دانش‌آموزان اطلاعات ارائه شده در رسانه‌ها را بدون نقد انتقادی می‌پذیرفتند. ۲. آنها در تشخیص اطلاعات معتبر از غیرمعتبر مشکل داشتند. ۳. ابزار و استنباط آنها در تحلیل متون و رسانه‌ها ضعیف بود. ۴. در بحث‌های کلاسی، استدلال‌های آنها بر پایه موضوعات بود نه تحلیل منطقی. ۵. بسیاری از دانش‌آموزان قادر به تشخیص اطلاعات پنهان در پیام‌های رسانه‌های نبودند.

برای بررسی دقیق‌تر این مشکل، یک آزمون برای مهارت‌های تفکر انتقادی از دانش‌آموزان انجام شد که شامل تحلیل یک متن خبری، منابع معتبر ارزیابی و استنباط از اطلاعات ارائه شده بود. این آزمون نشان داد که از ۳۹ دانش‌آموز کلاس، تنها ۹ نفر نتایج توانستند نمره قبولی کسب کنند و بقیه در سطوح ضعیف قرار داشتند.

همچنین، در یک فعالیت کلاسی از دانش‌آموزان خواستم تا یک خبر را از منابع مختلف بررسی و تفاوت‌ها و شباهت‌های گزارش آن را تحلیل کنند. مشاهده کردم که اکثر دانش‌آموزان در تشخیص جهت‌گیری‌های خبری و تحلیل تفاوت‌ها مشکل دارند و نمی‌توانند به درستی استنباط کنند که چرا یک خبر به شیوه‌های گزارش‌های مختلف می‌شود.

علاوه بر این، در گفتگو با والدین دانش‌آموزان متوجه شدم که بیشتر آنها نگران استفاده فرزندان‌شان از رسانه‌ها، به ویژه شبکه‌های اجتماعی، بدون داشتن مهارت‌های لازم برای ارزیابی محتوایی هستند. والدین اظهار می‌کردند که فرزندان‌شان بیشتر اوقات اخبار نادرست را باور می‌کنند و قادر به تشخیص اطلاعات غیرمعتبر از اطلاعات معتبر نیستند.

این مشاهدات و بررسی‌ها نشان می‌داد که دانش‌آموزان به آموزش مهارت‌های سواد رسانه‌ای نیاز دارند تا انتقادات ذهنی خود را در مقابل رسانه‌های تقویت کنند. بنابراین، تصمیم گرفتم یک برنامه آموزش سواد رسانه‌ای را اجرا کنم تا به بهبود مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان کمک کند.

کرمانشاهی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود دریافتند که دانش‌آموزانی که از مهارت‌های سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی بالاتری دارند، عملکرد بهتری در دروس مختلف دارند، به ویژه دروسی که نیاز به تحلیل و استدلال دارند، نشان می‌دهند.

۴. آماده سازی برای زندگی در جامعه اطلاعاتی

آموزش سواد رسانه‌ای و تقویت تفکر انتقادی، دانش‌آموزان را برای زندگی در جامعه اطلاعاتی می‌کند. در دنیایی که به تولید و منتشر می‌شود، موفق خواهند شد که اطلاعات را به درستی تحلیل، ارزیابی و پردازش کنند. این مهارت‌ها نه تنها در محیط تحصیلی، بلکه در زندگی شخصی و حرفه‌ای آینده دانش‌آموزان نیز کاربرد خواهند داشت.

۵. مقابله با آسیب‌های فضای مجازی

با افزایش دسترسی دانش‌آموزان به اینترنت و فضای مجازی، آنها در معرض آسیب‌های احتمالی قرار می‌گیرند. آموزش سواد رسانه‌های به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با نگاهی انتقادی با رسانه‌های برخورد کنند و کمتر تحت تأثیر پیام‌های مخرب قرار گیرند. این موضوع به ویژه در محتواهایی که ارزش‌های اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی را هدف قرار می‌دهد، بیشتر پیدا می‌کند.

۶. تقویت مشارکت مدنی و شهروندی فعال

سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی به تربیت تربیتی و فعال کمک می‌کند. دانش‌آموزانی که می‌توانند به صورت نقدی ارزیابی شوند، بهتر می‌توانند در فرآیندهای دموکراتیک مشارکت کنند و تصمیم‌گیری اطلاعات آگاهانه‌تری را انجام دهند. این موضوع برای آینده جامعه و تربیت نسلی آگاه و مسئولیت پذیر حائز است. با توجه به موارد فوق، آموزش سواد رسانه‌ای و تقویت تفکر انتقادی در دانش‌آموزان از ویژه‌ای باید باشد و باید به عنوان یکی از اولویت‌های نظام آموزشی مورد توجه قرار گیرد.

تعاریف:

تعریف سواد رسانه‌ای:

سواد رسانه‌های مفهومی است که تعاریف متعددی از آن ارائه شده است. در ادامه به برخی از مهم ترین تعاریف اشاره می‌شود:

تعریف (UNESCO (2011): سواد رسانه‌های مجموعه‌ای از دانش، مهارت‌ها و نگرش‌هایی هستند که به افراد امکان پذیر می‌شوند تا به طور مستقیم و ایمن از رسانه‌ها استفاده کنند،

اهداف اقدام پژوهی

بهبود مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان پایه چهارم از طریق آموزش سواد رسانه‌ای

اهداف فرعی

۱. افزایش دانش‌آموزان در تحلیل پیام‌های رسانه‌ای
۲. تقویت مهارت ارزیابی اعتبار منابع اطلاعاتی در دانش‌آموزان
۳. بهبود دانش‌آموزان در تشخیص اطلاعات نادرست و همراه‌کننده
۴. مهارت استدلال و استنباط دانش‌آموزان در استفاده از رسانه‌های
۵. ایجاد نگرش انتقادی نسبت به پیام‌های رسانه‌ای در دانش‌آموزان

اهمیت موضوع

در عصر حاضر رسانه‌ها به بخش جدایی‌ناپذیر زندگی تبدیل شده‌اند، آموزش سواد رسانه‌ای و تقویت تفکر انتقادی از مهم‌ترین‌های مهم است. مهم این موضوع را می‌توان از چند جنبه مورد بررسی قرار داد:

۱. انفجار اطلاعات و اهمیت تفکر انتقادی

در دنیای امروز، حجم عظیمی از اطلاعات از رسانه‌های مختلف در دسترس دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. طبق گزارش مؤسسه بین‌المللی‌ها، روزانه بیش از ۲.۵ کوین تیلیون بایت در جهان تولید می‌شود و این میزان به طور مداوم در حال افزایش است. در چنین شرایطی، شناسایی اطلاعات معتبر از محتوای غیرمعتبر و ارزیابی انتقادی، مهارت حیاتی برای دانش‌آموزان می‌شود (رویدانیا و همکاران، ۱۴۰۳).

۲. گسترش اخبار جعلی و اطلاعات نادرست

با گسترش شبکه‌های اجتماعی و سهولت انتشار اطلاعات، اخبار جعلی و اطلاعات نادرست به یک چالش جدی تبدیل شده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که اخبار جعلی ۷۰ درصد سریع‌تر از اخبار واقعی در فضای مجازی منتشر می‌شوند و احتمال بازنشر آنها ۶ برابر بیشتر است. این مسئله را مهم آموزش سواد رسانه‌ای برای تشخیص اطلاعات نادرست و مقابله با آن دوچندان می‌کند (عبدلی سلطان احمدی و همکاران، ۱۳۹۷).

۳. تاثیر سواد رسانه‌ای بر پیشرفت تحصیلی

پژوهش‌ها نشان می‌دهند که سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی ارتباط مستقیم با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارد.

رسانه‌ها را بفهمند و تحلیل کنند، و خود نیز رسانه‌هایی را تولید کنند که می‌توانند اثرگذار باشند.

تعریف انجمن ملی آموزش سواد رسانه‌ای آمریکا (NAMLE): سواد رسانه‌ای مشاهده، تحلیل، ارزیابی، خلق و عمل بر اساس انواع پیام‌های رسانه‌ای است. سواد رسانه‌ای یک مهارت برای زندگی در قرن ۲۱ است که می‌تواند با انتقاد از پیام‌های رسانه‌ای نگاه کند و تصمیمات آگاهانه‌تری بگیرد.

تعریف Potter (2019): سواد رسانه‌های مجموعه‌ای از دیدگاه‌هایی است که ما به طور فعال از آنها استفاده می‌کنیم تا خود را در معرض رسانه‌ها قرار دهند و معنای آن‌هایی را که با آنها می‌شویم، تفسیر کنیم.

تعریف Hobbs & Jensen (2018): سواد رسانه‌ای دسترسی، تحلیل، ارزیابی، خلق و عمل با استفاده از تمام اشکال ارتباطات است. این مهارت به افراد کمک می‌کند تا پیام‌های رسانه‌ای را بفهمند، تأثیر آن‌ها بر باورها و رفتارها را تشخیص دهند، و از رسانه‌ها به شکلی که افراد استفاده می‌کنند.

با توجه به تعاریف فوق، می‌توانم سواد رسانه‌ای شامل مجموعه‌ای از مهارت‌ها را بگویم که به افراد امکان می‌دهند: ۱. به رسانه‌های دسترسی پیدا کنند ۲. پیام‌های رسانه‌ای را تحلیل و ارزیابی می‌کنند ۳. مفاهیم و تأثیرات پیام‌های رسانه‌ای را می‌فهمند ۴. تولیدکننده خود رسانه‌ای باشند ۵. ازها به شکلی است که رسانه‌ها و آگاهانه استفاده می‌کنند.

تعریف تفکر انتقادی:

تفکر انتقادی مفهومی است که تعاریف متعددی از آن ارائه شده است:

تعریف Ennis (1987): تفکر انتقادی، تفکری منطقی و مستدل است که بر تصمیم‌گیری درباره باور یا عمل فکری است.

تعریف Facione (1990): تفکر انتقادی قضاوتی هدفمند و خودتنظیم است که نتیجه تفسیر، تحلیل، ارزیابی و استنباط است و همچنین به توضیح ملاحظات شواهدی، مفهومی، روش‌شناختی، ملاکی یا زمینه‌ای که آن قضاوت بر اساس آن صورت گرفته است، در بر می‌گیرد.

تعریف Paul & Elder (2020): تفکر انتقادی، هنر تحلیل و ارزیابی تفکر با هدف بهبود آن است. تفکر انتقادی مستلزم آگاهی از عناصر اساسی تفکر (مانند هدف، سؤال، اطلاعات، مفاهیم، مفروضات، استنباط، دیدگاه‌ها و پیامدها) و استانداردهای فکری (مانند، دقت، صحت، اهمیت، عمق، وسعت، منطقی و انصاف) است.

تعریف Watson, G., & Glaser (2002): تفکر انتقادی ترکیبی از نگرش‌ها، دانش و مهارت‌هاست. این مفهوم: (۱) نگرش

کاوشگرانه که شامل تشخیص وجود مشکلات و پذیرش نیاز به حمایت از آنچه به عنوان حقیقت ادعا می‌شود. (۲) دانش درباره ماهیت استنتاج‌های معتبر، انتزاع‌ها و تعمیم‌ها که در آنها اهمیت دارند یا به انواع مختلف شواهد تعیین می‌شوند؛ و (۳) مهارت‌هایی در کارگیری نگرش‌ها و دانش فوق است.

بر اساس تعاریف فوق، تفکر انتقادی شامل مهارت‌های زیر است: ۱. تحلیل: تجزیه و تحلیل اطلاعات به اجزای تشکیل‌دهنده و درک روابط بین آنها ۲. ارزشیابی: قضاوت درباره اعتبار و ارزش اطلاعات بر اساس معیارهای مشخص ۳. استنباط: استخراج نتایج منطقی از اطلاعات موجود ۴. استدلال استقرایی: رسیدن به نتایج کلی بر اساس مشاهدات جزئی ۵. استدلال قیاسی: تحقیقات استنتاج نتایج جزئی از اصول کلی.

ارتباط بین سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی

سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند. سواد رسانه‌ای به کارگیری مهارت‌های تفکر انتقادی در زمینه رسانه‌ها و پیام‌های رسانه‌ای است. به عبارت دیگر، سواد رسانه‌ای، تفکر انتقادی را در بستر رسانه‌ها به کار می‌گیرد.

پژوهش‌ها نشان می‌دهند که آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند به مهارت‌های تفکر انتقادی کمک کند. کرمانشاهی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود نشان دادند که از آموزش سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی و ۴ بعد از آن (تحلیل، ارزشیابی، استنباط و استدلال استقرایی) تأثیر مثبت و معناداری دارد. همچنین، عبدلی سلطان احمدی و همکاران (۱۳۹۷) دریافتند که آموزش سواد رسانه‌ای بر هر پنج مهارت تفکر انتقادی (تحلیل، استنباط، ارزشیابی، استقرا و قیاس) در بین دانش‌آموزان ممکن بوده است.

در واقع، آموزش سواد رسانه‌ای با تقویت‌کننده‌های زیر به بهبود تفکر انتقادی کمک می‌کند: ۱. تحلیل پیام‌های رسانه‌ای و شناسایی اطلاعات مربوط به آنها ۲. اعتبار منابع اطلاعاتی و تشخیص اطلاعات معتبر از غیرمعتبر ۳. استنباط و نتیجه‌گیری منطقی از ارائه شده در رسانه‌ها ۴. تشخیص تکنیک‌های اقناع و تبلیغات در پیام‌های رسانه‌ای ۵. درک تأثیر رسانه‌ها بر باورها، نگرش‌ها و رفتارها.

بنابراین، آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند به عنوان ابزاری برای تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی در دانش‌آموزان مورد استفاده قرار گیرد.

پیشینه تحقیق

کرمانشاهی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی اثربخشی آموزش سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی

رسانه‌ای بر اضطراب و تفکر انتقادی والدین دانش‌آموزان پسر مقطع ابتدایی پرداختند. نتایج نشان داد که مهارت آموزش سواد رسانه‌ای بر اضطراب و تفکر انتقادی والدین دانش‌آموزان پسر مقطع ابتدایی اثربخش است.

پژوهش‌های خارجی

Hobbs, R., & Frost (2019) در پژوهشی با عنوان «تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای بر تفکر انتقادی نوجوانان» به بررسی یک برنامه آموزش سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان دبیرستانی پرداختند. نتایج نشان داد که دانش‌آموزانی که در برنامه آموزش سواد رسانه‌ای شرکت کرده بودند، در مقایسه با گروه کنترل، بهبود قابل توجهی در مهارت‌های تفکر انتقادی، به ویژه در زمینه تحلیل و ارزیابی پیام‌های رسانه‌ای نشان دادند.

James, Davis, Flores, Francis, Pettingill, Rundle & Gardner (2020) در مطالعه‌ای با عنوان «سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی: یک مطالعه طولی» به بررسی تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای بر تفکر انتقادی دانش‌آموزان در طول یک دوره سه ساله پرداختند. نتایج نشان داد که آموزش سواد رسانه‌ای تأثیری بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان دارد و این تأثیر را با گذشت زمان افزایش می‌یابد.

Schmidt, Bickham, King, Slaby, Branner, & Rich (2021) در پژوهشی با عنوان «تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای برای شناسایی اخبار جعلی در نوجوانان» به بررسی یک برنامه آموزش سواد رسانه‌ای بر روی دانش‌آموزان در تشخیص اخبار جعلی پرداختند. نتایج نشان داد که دانش‌آموزانی که در برنامه آموزش سواد رسانه‌ای شرکت کرده بودند، بیشتر در تشخیص اخبار جعلی و ارزیابی انتقادی منابع خبری موفق هستند.

Lee & Chen (2022) در مطالعه‌ای با عنوان «سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی در عصر دیجیتال» به بررسی رابطه سواد رسانه‌ای و انتقادی در میان دانش‌آموزان دبیرستانی پرداختند. نتایج نشان داد که سطح بالای سواد رسانه‌ای با مهارت‌های تفکر انتقادی پیشرفته‌تر همبستگی مثبت دارد.

جمع بندی پیشینه تحقیق

بررسی پژوهش‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهد که آموزش سواد رسانه‌ای تأثیر معناداری بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان دارد. این تأثیر در مفهوم متفاوت تفکر انتقادی، از جمله تحلیل، ارزشیابی، استنباط، استدلال استقرایی و استدلال قیاسی مشاهده شده است. همچنین، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که سواد رسانه‌ای می‌تواند به دانش‌آموزان در تشخیص اطلاعات نادرست و ارزیابی انتقادی منابع کمک کند.

دانش‌آموزان» به بررسی تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان پایه اول متوسطه شهرستان تهران پرداختند. در این پژوهش از روش آزمایشی و طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل استفاده شد. نتایج نشان داد که از آموزش سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی و ۴ بعد از آن (تحلیل، ارزشیابی، استنباط و استدلال استقرایی) به جز استدلال قیاسی، تأثیر مثبت و معناداری دارد و می‌تواند باعث رشد این مهارت در دانش‌آموزان شود.

عبدلی سلطان احمدی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان» به بررسی تأثیر سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان پایه هشتم متوسطه در شهرستان ارومیه پرداختند. روش تحقیق از نوع آزمایشی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون همراه با گروه شاهد بود. نتایج نشان داد سواد رسانه‌ای بر هر پنج مهارت تفکر انتقادی (تحلیل، استنباط، ارزشیابی، استقرا و قیاس) تأثیر مثبت داشته است.

رویدانیان و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «تأثیر سواد رسانه‌ای بر تفکر انتقادی و تفکر تحلیلی دانش‌آموزان» به بررسی تأثیر رسانه‌ای بر تفکر انتقادی و تفکر تحلیلی دانش‌آموزان پرداختند. این مطالعه به روش کتابخانه‌ای و از نوع طرح‌های مروری انجام شد. نتایج نشان داد که دانش‌آموزانی که دارای سواد رسانه‌ای برتر هستند، در تحلیل اطلاعات و شناسایی اطلاعات نادرست توانا تر هستند. همچنین، این مهارت‌ها به تقویت تفکر انتقادی و تحلیلی آن‌ها کمک کرده و آن‌ها را برای مقابله با چالش‌های اجتماعی و فرهنگی آماده می‌کند.

طالبی، رضایی و کریمی (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه سطح سواد رسانه‌ای با تفکر انتقادی و مهارت‌های اجتماعی» به بررسی رابطه سواد رسانه‌ای، تفکر انتقادی و مهارت‌های اجتماعی پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که سواد رسانه‌ای با تفکر انتقادی و مهارت‌های ارتباط اجتماعی معنادار و مؤلفه‌های آن قابلیت تبیین‌های فوق را دارند.

طباطبایی، نصر و میرشاه جعفری (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «نقش سواد رسانه‌ای والدین در تفکر انتقادی دانش‌آموزان دوره اول متوسطه» به بررسی رابطه سواد رسانه‌ای و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی والدین با تفکر انتقادی دانش‌آموزان دوره اول متوسطه شهرستان شهرضا پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که سواد رسانه‌ای والدین نقش مهمی در شکل‌گیری و تقویت تفکر انتقادی دانش‌آموزان دارد.

رضانی، محمدی و احمدی (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «اثربخشی آموزش مهارت سواد رسانه‌ای بر ورزش و تفکر انتقادی والدین دانش‌آموزان» به بررسی تأثیر آموزش سواد

• در تحلیل اخبار دانش‌آموزان، جنبه‌های سطحی توجه می‌کردند و قادر به تشخیص مخفیانه یا جهت‌گیری‌های خبری نبودند.
• در بحث‌های گروهی، بسیاری از دانش‌آموزان نظرات دیگران را بدون ارزیابی انتقادی می‌پذیرفتند.

۳. مصاحبه با دانش‌آموزان

با ۱۰ نفر از دانش‌آموزان که نمرات متفاوتی در آزمون تفکر انتقادی کسب کرده بودند، مصاحبه‌های فردی انجام دادم. در این مصاحبه، پرسش‌هایی درباره نحوه استفاده آنها از رسانه، میزان آگاهی آنان از سواد رسانه‌ای پرسیده شد.

نتایج مصاحبه‌ها نشان داد که:

• ۸ نفر از ۱۰ دانش‌آموز بیان می‌کنند که پیام رسانه‌ها را معمولاً بدون ارزیابی انتقادی می‌پذیرند.

• ۷ نفر از ۱۰ دانش‌آموز گفتند که نمی‌دانند چگونه یک منبع اطلاعاتی را ارزیابی کنند.

• ۹ نفر از ۱۰ دانش‌آموز بیان می‌کنند که با مفهوم سواد رسانه‌ای آشنای کمی دارند.

• ۶ نفر از ۱۰ دانش‌آموز گفتند که روزانه بیش از ۳ ساعت از رسانه‌های مختلف (به ویژه شبکه‌های اجتماعی) استفاده می‌کنند.

۴. نظرسنجی از والدین

یک پرسشنامه برای والدین دانش‌آموزان ارسال کردم که شامل سؤالاتی درباره میزان استفاده از فرزندانشان از رسانه‌ها، نحوه نظارت بر این استفاده و نگرانی‌های آنها در این زمینه بود. از ۳۹ پرسشنامه ارسال شده، ۳۲ پرسشنامه تکمیل و بازگردانده شد.

نتایج نظرسنجی نشان داد که:

• ۲۸ نفر از ۳۲ والدین نگران تأثیر منفی رسانه‌ها بر فرزندانشان بودند.

• ۲۵ نفر از ۳۲ والدین بیان می‌کنند که فرزندانشان اطلاعات نادرست را از رسانه‌ها دریافت می‌کنند.

• ۲۷ نفر از ۳۲ والدین گفته‌اند که در ارزیابی اطلاعات رسانه‌ای مشکل دارند.

۵. مصاحبه با همکاران

با ۴ نفر از همکاران خود (مدیر، معاون آموزشی، معاون پرورشی، مربی طرح امین) مصاحبه کردم و نظر آنها را درباره وضعیت مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان و ارتباط آن با سواد رسانه‌ای جویا شدم.

نتایج مصاحبه‌ها نشان داد که:

نکته قابل توجه این است که آموزش سواد رسانه‌ای بر تفکر انتقادی در گروه‌های سنی مختلف و در زمینه‌های متفاوت مشاهده شده است. این امر نشان‌دهنده اهمیت و کاربرد آموزش سواد رسانه‌ای در تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی است.

با توجه به نتایج پژوهش‌های بررسی‌شده، می‌توان گفت که آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند به عنوان یک راهکار برای بهبود تفکرات انتقادی دانش‌آموزان مورد استفاده قرار گیرد. این یافته‌ها پشتوانه علمی محکمی برای اقدام پژوهی ارائه می‌کنند.

جمع‌آوری شواهد (۱)

برای بررسی دقیق‌تر وضعیت مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان و تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای بر آن، از روش‌های زیر برای جمع‌آوری شواهد مورد استفاده قرار گرفت. این روش‌ها عبارت بودند از:

۱. آزمون تفکر انتقادی

در ابتدای سال تحصیلی، یک آزمون تفکر انتقادی از دانش‌آموزان که شامل موارد زیر بود:

• تحلیل یک متن خبری و شناسایی نکات اصلی و فرعی آن

• منابع اعتبار اعتبار اطلاعات مختلف

• استنباط از اطلاعات ارائه شده در یک متن

• تشخیص‌های معتبر از غیرمعتبر

• شناسایی غلط‌های منطقی در یک متن

نتایج این آزمون نشان از ۳۹ دانش‌آموز کلاس، تنها ۵ نفر، نمره بالاتر از ۱۵ از ۲۰ کسب کرده‌اند، ۱۰ نفر، نمره بین ۱۰ تا ۱۵، و ۱۳ نفر، نمره کمتر از ۱۰ داشته‌اند. ۱۱ نفر از دانش‌آموزان کلاس، نمره ۸.۹ داشتند که نشان‌دهنده ضعف کلی در مهارت‌های تفکر انتقادی بود.

۲. مشاهده عملکرد دانش‌آموزان در فعالیت‌های

کلاسی

در چند هفته اول سال تحصیلی، عملکرد دانش‌آموزان را در فعالیت‌های کلاسی که نیاز به تفکر انتقادی داشت، مشاهده و ثبت کردم. این فعالیت‌ها شامل موارد زیر بود:

• بحث‌های گروهی درباره موضوعات اجتماعی

• اخبار و گزارش‌های رسانه‌ای

• ارائه نظرات و استدلال‌ها درباره موضوعات مختلف

مشاهدات من نشان داد که:

• اکثر دانش‌آموزان در بیان نظرات خود از استدلال‌های منطقی استفاده نمی‌کنند و بیشتر بر پایه احساسات و عقاید شخصی صحبت می‌کنند.

این شواهد نشان می‌دهد که نیاز به یک برنامه آموزش سواد رسانه‌ای برای بهبود مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان وجود دارد.

راه حل پیشنهادی

با توجه به تحلیل و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده و بررسی پیشینه پژوهش، راه حل پیشنهادی من برای بهبود مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان، طراحی و اجرای یک برنامه آموزش سواد رسانه است. این برنامه با هدف تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان در مقابله با پیام‌های رسانه‌های طراحی شده است.

جلسات آموزشی، برای کلاس مطابق راهنمای تدریس در برنامه دبستان سواد رسانه‌ای آموزش داده شد. برای اطمینان از توجه دانش‌آموزان به مطالب آموزش داده شده هر جلسه تکلیفی مرتبط با موضوع جلسه و محتوای آن به دانش‌آموزان داده و از آنها خواسته شد به آنها پاسخ داده و تحویل دهند. پیگیری در انجام تکالیف سبب توجه دانش‌آموزان شده و باعث شد موضوع درس برای آنها جدی تلقی شود. عنوان و محتوای هر جلسه آموزشی سواد رسانه‌ای در جدول ارائه شده است.

• همه همکاران معتقد بودند که دانش‌آموزان در مهارت‌های تفکر انتقادی ضعف دارند.

• ۳ نفر از ۴ همکار بیان کردند که دانش‌آموزان در تحلیل و ارزیابی اطلاعات مشکل دارند.

• ۲ نفر از ۴ همکار معتقد بودند که آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند به مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان کمک کند.

• همه همکاران از اجرای یک برنامه آموزش سواد رسانه در مدرسه استقبال کردند.

جمع بندی شواهد (۱)

بر اساس شواهد جمع‌آوری شده، می‌توان نتیجه گرفت که:

دانش‌آموزان در مهارت‌های تفکر انتقادی، به ویژه در زمینه تشخیص اطلاعات، شناسایی مغالطه‌های منطقی و استنباط از اطلاعات ضعف دارند.

اکثر دانش‌آموزان با مفهوم سواد رسانه‌ای آشنایی کمی دارند یا اصلاً آشنا هستند.

والدین و معلمان نگران تأثیر منفی رسانه‌ها بر دانش‌آموزان هستند و از آموزش سواد رسانه‌ای استقبال می‌کنند.

دانش‌آموزان زمان قابل توجهی را از رسانه‌ها استفاده می‌کنند، اما مهارت‌های لازم برای ارزیابی انتقادی رسانه‌ها را ندارند.

جدول ۱: شرح کلی جلسات آموزش سواد رسانه‌ای

جلسه	عنوان	محتوای جلسه
اول	معارفه و آشنایی با اینترنت	مشخص کردن هدف گروه و معرفی برنامه آموزشی پیش رو، بررسی قوانین گروه، تأکید بر مشارکت همه در بحث‌های کلاسی. معرفی مفهوم شبکه و شبکه اینترنت و چگونگی اتصال و برقراری ارتباط اینترنتی بین کاربرها، تارنماهای اینترنتی و مرکز داده
دوم	اینترنت اشیاء	آشنایی با «خانه هوشمند» به عنوان یک مصداق ملموس از فناوری اینترنت اشیاء، آشنایی با فرصت‌ها و تهدیدهای احتمالی توسعه این فناوری در سال‌های آینده، انتخاب آگاهانه و کاربری مسئولانه‌ای نسبت به فناوری.
سوم	صنعت اینترنت	آشنایی با سایر وجوه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا) نظیر نرم‌افزار، سخت‌افزار و زیرساخت و آشنایی با رشته‌های تحصیلی و مشاغل مرتبط با این حوزه‌ها.
چهارم	خرید امن اینترنتی	آشنایی دانش‌آموزان با فرایند و مراحل فنی خرید اینترنتی و ترفندهای ایمنی‌بخشی که باید در خرید غیرحضوری و تبادلات مالی بر بستر اینترنت در نظر داشته باشند.
پنجم	استفاده مفید از اینترنت	آشنایی با اصول استفاده مفید از فضای مجازی در چهار زمینه ارتباطات، وب‌گردی، پژوهش و بازی و کسب مهارت برنامه‌ریزی کاربری فضای مجازی.
ششم	عقل سالم و بدن سالم	آشنایی با تبعات جسمی و ذهنی استفاده نادرست از ابزارهای دیجیتال و شیوه استفاده درست و برنامه‌ریزی شده از فضای مجازی.
هفتم	خیلی محرمانه	آشنایی دانش‌آموزان با موضوع حریم خصوصی و اطلاعات شخصی و مهارت مراقبت از اطلاعات خصوصی.

جلسه	عنوان	محتوای جلسه
هشتم	هوش مصنوعی	آشنایی با ماهیت، طرز کار و اشتباهات هوش مصنوعی.
جلسه نهم	کارآگاه مجازی	آشنایی با فرایند شکل‌گیری شایعات و اهمیت رجوع به منبع معتبر، مهارت شناخت منابع موثق از غیر موثق و نگاه نقادانه به اطلاعات و پیام‌های منتشر شده در فضای مجازی.
جلسه دهم	ادب مجازی	آشنایی با اصول اخلاقی در ارتباط مجازی فردی و آمادگی برای حضور اصولی و سالم در محافل ارتباطی مجازی، آشنایی با اهمیت استفاده از زبان صحیح و سالم و نقش صورتک‌ها در ارتباط مجازی
جلسه یازدهم	آشناهای غریبه	درک ویژگی «بی‌جسمی» فضای مجازی و تبعات آن، آشنایی با خطرات افشای اطلاعات شخصی در فضای مجازی و بازی‌های آنلاین، کسب مهارت در مواجهه با غریبه‌ها یا مزاحمان، کسب مهارت ایجاد رمز عبور ایمن.
جلسه دوازدهم	طرفداری از افراد مشهور	درک توأمان بودن ویژگی‌های مثبت و منفی در اشخاص، آشنایی با مسئله «هوداری» و اثرات آن، آشنایی با انواع شهرت و تفاوت میان افراد مشهور، کسب مهارت انتخاب الگوی مناسب.

ارائه منابع و راهنماها به والدین : ارائه منابع و راهنماهایی به والدین برای تقویت سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی در خانه.

با توجه به پژوهش‌های انجام شده، آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند به بهبود مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان کمک کند. کرمانشاهی و همکاران (۱۳۹۴) و عبدلی سلطان احمدی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش‌های خود نشان دادند که آموزش سواد رسانه‌ای تأثیر مثبت و معناداری بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان دارد. همچنین، Hobbs & Frost (2019) و James et al (2020) نیز در مطالعات خود به نتایج مشابهی دست یافتند.

چالش‌ها و راهکارها

در طول اجرای برنامه آموزش سواد رسانه‌ای، با چالش‌هایی رو به رو بودم که برای رفع آن‌ها از راهکارهای زیر استفاده کردم:

۱. **مفاهیم زمانی:** با توجه به حجم زیاد محتوا و محدودیت زمانی، برخی مفاهیم را نمی‌توان به طور کامل پوشش داد. برای رفع این مشکل، از روش‌های آموزشی فشرده و کارآمد استفاده کردم و برخی از مفاهیم را به صورت پروژه‌های گروهی به دانش‌آموزان آموزش دادم.

۲. **تفاوت‌های فردی:** دانش‌آموزان از نظر سطح آشنایی با رسانه‌ها و مهارت‌های تفکر انتقادی تفاوت‌های بسیاری داشتند. برای رفع این مشکل، از روش آموزش متمایز استفاده کردم و فعالیت‌ها را با سطح هر دانش‌آموز تنظیم کردم.

برای ارزیابی اثربخشی برنامه آموزش سواد رسانه‌ای، از روش‌های زیر استفاده خواهد شد:

• **پیش‌آزمون و پس‌آزمون:** قبل و بعد از اجرای برنامه، آزمون تفکر انتقادی از دانش‌آموزان گرفته می‌شود تا میزان پیشرفت آنها بررسی شود.

• **مشاهده عملکرد دانش‌آموزان:** عملکرد دانش‌آموزان در فعالیت‌های کلاسی و پروژه‌های عملی مشاهده و ارزیابی می‌شود.

• **خودارزیابی دانش‌آموزان:** دانش‌آموزان میزان پیشرفت خود را در مهارت‌های سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی ارزیابی می‌کنند.

• **نظرسنجی از والدین و همکاران:** از والدین و همکاران درباره تغییرات مشاهده شده در مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان نظرسنجی می‌شود.

• **تحلیل نمونه کارهای دانش‌آموزان:** نمونه‌های کار دانش‌آموزان قبل و بعد از اجرای برنامه تحلیل و مقایسه می‌شوند.

۶ مشارکت والدین و همکاران

برای افزایش اثربخشی برنامه آموزش سواد رسانه‌ای، از والدین و همکاران دعوت می‌شود تا در این برنامه مشارکت داشته باشند:

• **جلسات آموزشی برای والدین :** برگزاری جلسات آموزشی برای والدین با هدف آشنایی آنها با مفهوم سواد رسانه‌ای و نحوه کمک به فرزندانشان در این زمینه.

۳. **مقاومت در برابر تغییر:** برخی از دانش‌آموزان در ابتدا در برابر تغییر نگرش و روش تفکر خود مقاومت نشان می‌دادند. برای رفع این مشکل، از روش‌های انگیزشی و مثال‌های ملموس و جذاب استفاده کردم تا بیشتر سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی را برای آنها روشن کنم.

۴. **همکاری والدین:** برخی از والدین به دلیل مشغله زیاد یا عدم آشنایی با موضوع، همکاری کافی نداشتند. برای رفع این مشکل، جلسات توجیهی برگزار شد و راهنماهای ساده و کاربردی در اختیار آنها قرار دادم.

با وجود این چالش‌ها، اجرای برنامه آموزش سواد رسانه‌ای با موفقیت انجام شد و نتایج مثبتی به همراه داشت که در بخش بعدی به آنها پرداخت خواهد شد.

گرد آوری شواهد (۲)

پس از اجرای برنامه آموزش سواد رسانه‌ای، برای ارزیابی آن بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان، از روش‌های استفاده برای جمع‌آوری شواهد استفاده کردم. این روش‌ها عبارت بودند از:

۱. آزمون تفکر انتقادی

در پایان دوره، همان آزمون تفکر انتقادی که در ابتدایی سال تحصیلی از دانش‌آموزان گرفته بودند را مجدداً اجرا کردم. نتایج این آزمون نشان داد که:

• از ۳۹ دانش‌آموز کلاس، ۱۸ نفر، نمره بالای ۱۵ از ۲۰ کسب کردند، ۱۵ نفر، نمره بین ۱۰ تا ۱۵ نفر، و تنها ۶ نفر کمتر از ۱۰ گرفتند. میانگین نمرات ۲/۱۶ از ۲۰ بود که نشان‌دهنده پیشرفت قابل توجه در مهارت‌های تفکر انتقادی است.

• مقایسه میانگین نمرات پیش‌آزمون (۹.۸) و پس‌آزمون (۱۶.۲) نشان‌دهنده افزایش ۶.۴ نمره‌ای در کلاس کلاس است.

۲. مشاهده عملکرد دانش‌آموزان در فعالیت‌های کلاسی

پس از اجرای برنامه آموزش سواد رسانه‌ای، عملکرد دانش‌آموزان را در فعالیت‌های کلاسی مشاهده و ثبت کردم. این مشاهدات نشان داد که:

• دانش‌آموزان در بیان نظرات خود از استدلال‌های منطقی استفاده می‌کردند.

• در تحلیل، دانش‌آموزان به جنبه‌های مهم‌تر توجه می‌کردند و قادر به تشخیص اطلاعات پنهان و جهت‌گیری‌های خبری بودند.

• در بحث‌های گروهی، دانش‌آموزان نظرات دیگران را به صورت انتقادی ارزیابی می‌کردند و دلایل پذیرش یا رد آنها را بیان می‌کردند.

• دانش‌آموزان در مواجهه با اطلاعات جدید، به دنبال منابع معتبر برای اطلاعات بودند و اطلاعات را بدون ارزیابی نمی‌پذیرفتند.

۳. مصاحبه با دانش‌آموزان با همان ۱۰ نفر از دانش‌آموزان که در ابتدای سال تحصیلی مصاحبه کرده بودند، مجدداً مصاحبه‌های فردی انجام دادم بودند. نتایج مصاحبه‌ها نشان داد که:

• ۹ نفر از ۱۰ دانش‌آموز بیان می‌کنند که اکنون اطلاعاتی از رسانه‌ها را به صورت انتقادی ارزیابی می‌کنند.

• همه ۱۰ دانش‌آموز گفتند که اکنون می‌دانند چگونه یک منبع اطلاعاتی را ارزیابی کنند.

• همه ۱۰ دانش‌آموز بیان می‌کنند که با مفهوم سواد رسانه آشنا شده‌اند و آن را می‌فهمند.

• ۸ نفر از ۱۰ دانش‌آموز گفتند که از رسانه‌ها به صورت آگاهانه‌تر و انتقادی‌تر استفاده می‌کنند.

۴. نظرسنجی از والدین

یک پرسشنامه برای والدین دانش‌آموزان ارسال کردم تا تغییرات مشاهده شده در فرزندانشان را گزارش کنند. از ۳۹ پرسشنامه ارسال شده، ۳۴ پرسشنامه تکمیل و بازگردانده شد. نتایج نظرسنجی نشان داد که:

• ۳۰ نفر از ۳۴ والدین، گزارش کردند که فرزندانشان اکنون به صورت انتقادی‌تر به اخبار و رسانه‌های نگاه می‌کنند.

• ۲۸ نفر از ۳۴ اظهار می‌کنند که فرزندانشان اکنون قبل از پذیرش اطلاعات، به دنبال بررسی آنها از منابع معتبر هستند.

• ۳۲ نفر از ۳۴ والدین گزارش کردند که فرزندانشان درباره سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی با آنها صحبت کرده‌اند.

• ۲۹ نفر از ۳۴ والدین، بیان کردند که از طریق فرزندانشان با سواد رسانه‌ای آشنا شده‌اند و اکنون به انتقادی‌تر به اطلاعات رسانه‌ای نگاه می‌کنند.

۵. مصاحبه با همکاران

با همان ۴ نفر از همکاران خود که در ابتدای سال تحصیلی مصاحبه کرده بودم، مجدداً مصاحبه کردم تا تغییرات مشاهده شده در دانش‌آموزان را گزارش کنند. نتایج مصاحبه‌ها نشان داد که:

• همه همکاران گزارش کردند که در مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان مشاهده کرده‌اند.

• ۳ نفر از ۴ همکار بیان کردند که دانش‌آموزان در تحلیل و ارزیابی اطلاعات بهتر عمل می‌کنند.

• همه همکاران گزارش کردند که دانش‌آموزان در بحث‌های کلاسی از استدلال‌های منطقی‌تر استفاده می‌کنند.

• ۲ نفر از ۴ همکار می‌گویند که دانش‌آموزان مفاهیم را در برنامه آموزش سواد رسانه‌ها در سایر دروس‌ها به کار می‌گیرند.

۶. تحلیل نمونه کارهای دانش‌آموزان

نمونه کارهای دانش‌آموزان قبل و بعد از اجرای برنامه آموزش سواد رسانه‌ای را تحلیل و مقایسه کردم. این تحلیل نشان داد که:

• **استفاده از روش‌های آموزشی فعال:** معلمان باید از روش‌های آموزشی فعال مانند بحث گروهی، پروژه‌های عملی، مطالعه موردی و نقش ایفای برای آموزش سواد رسانه‌ای و تقویت تفکر انتقادی استفاده کنند. این روش‌ها به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا مفاهیم را به صورت عملی تجربه کنند و بهتر یاد بگیرند.

• **استفاده از نمونه‌های واقعی:** معلمان باید از نمونه‌های واقعی و به روز از پیام‌های رسانه‌ای (اخبار، تبلیغات، پست‌های شبکه‌های اجتماعی و غیره) برای آموزش سواد رسانه‌های استفاده کنند. این کار به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا ارتباط بین مفاهیم و دنیای واقعی را درک کنند.

• **توجه به تفاوت‌های فردی:** معلمان باید به تفاوت‌های دانش‌آموزان فردی در زمینه آشنایی با رسانه‌ها و مهارت‌های تفکر انتقادی توجه کنند و آموزش را با نیازهای هر دانش‌آموز تنظیم کنند.

• **ارزیابی مستمر:** معلمان باید به مستمر پیشرفت دانش‌آموزان در مهارت‌های سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی را ارزیابی کنند و ارائه دهندگان را باز کنند.

۲. پیشنهادات برای مدیران مدارس

• **برگزاری دوره‌های آموزشی برای معلمان:** مدیران مدارس باید دوره‌های آموزشی برای معلمان برگزار کنند تا آنها با سواد رسانه‌های و روش‌های آموزش آن آشنا شوند.

• **منابع و امکانات لازم برای آموزش سواد رسانه‌ای،** مانند کتاب‌ها، فیلم‌های آموزشی، تجهیزات الکترونیکی و دسترسی به فراهم‌کنندگان اینترنتی.

• **ایجاد فضای حمایتی:** مدیران مدارس باید فضای حمایتی را برای معلمان و دانش‌آموزان ایجاد کنند تا آن‌ها رسانه‌ها را به راحتی درباره مسائل مربوط به آن‌ها و تفکر انتقادی بحث و تبادل نظر کنند.

• **برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای والدین:** مدیران مدارس باید کارگاه‌های آموزشی برای والدین برگزار کنند تا آنها را با مفهوم سواد رسانه‌ای و نحوه کمک به فرزندان در این زمینه آشنا کنند.

• **همکاری با متخصصان و سازمان‌های مرتبط:** مدیران مدارس باید با متخصصان و سازمان‌های مرتبط با سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی همکاری کنند تا از تخصص و منابع آنها برای بهبود آموزش در استفاده از مدرسه استفاده کنند.

• کیفیت تحلیل‌های دانش‌آموزان از پیام‌های رسانه‌های بهبود یافته است. آنها اکنون به جنبه‌های مهم‌تر پیام توجه می‌کنند و مخفیانه آن را شناسایی می‌کنند.

• استدلال‌های دانش‌آموزان منطقی‌تر شده و کمتر بر پایه و عقاید شخصی است.

• دانش‌آموزان اکنون می‌توانند منابع اطلاعاتی را بر اساس شاخص‌های مشخص‌کننده و منابع معتبر را از تشخیص‌دهنده‌های غیرمعتبر دریافت کنند.

• رسانه‌های تولید شده توسط دانش‌آموزان از نظر کیفیت و عمق تحلیل بهبود یافته است.

جمع بندی شواهد (۲)

بر اساس شواهد جمع آوری شده، می‌توان نتیجه گرفت که:

۱. برنامه آموزش سواد رسانه‌ای تاثیر مثبت و معناداری بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان داشته است.

۲. دانش‌آموزان اکنون می‌توانند اطلاعات را به صورت نقدی ارزیابی کنند، منابع معتبر را از تشخیص غیرمعتبر، مغالطه‌های منطقی را شناسایی کنند و استنباط‌های منطقی از اطلاعات داشته باشند.

۳. دانش‌آموزان نگرش انتقادی نسبت به پیام‌های رسانه‌های پیدا کرده‌اند و از رسانه‌ها به صورت مستقیم استفاده می‌کنند.

۴. والدین و معلمان نیز تغییرات مثبتی در مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان مشاهده کرده‌اند.

۵. برنامه کاربردی آموزش سواد رسانه‌های فراتر از کلاس درس بوده و دانش‌آموزان مفاهیم آموخته شده را در زندگی روزمره و سایر دروس نیز به کار می‌گیرند.

این نتایج بر اساس یافته‌های پژوهش‌های مشابه کرمانشاهی و همکاران (۱۳۹۴)، عبدلی سلطان احمدی و همکاران (۱۳۹۷)، Hobbs & Frost (2019) و James et al (2020) همخوانی هستند که نشان می‌دهند سواد رسانه‌های تاثیرگذار و معنادار بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان دارند. بر اساس تجربیات به دست آمده از این اقدام و نتایج حاصل از آن، پیشنهادات زیر برای بهبود آموزش سواد رسانه‌ای و تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان داده می‌شود:

پیشنهادات

۱. پیشنهادات برای معلمان

• **گنجاندن آموزش سواد رسانه‌ای در برنامه درسی:** معلمان می‌توانند مفاهیم سواد رسانه‌ای را در دروس مختلف بگنجانند. برای مثال، در درس مطالعات اجتماعی می‌توان رسانه‌ها را بر جامعه را بررسی کرد.

۳. پیشنهادات برای والدین

• آشنایی با مفاهیم سواد رسانه‌ای: والدین باید با مفاهیم سواد رسانه‌ای آشنا شوند تا به فرزندان خود در این زمینه کمک کنند. آنها می‌توانند در کارگاه‌های آموزشی شرکت کنند، کتاب‌ها و مقالات مرتبط را مطالعه کنند و از منابع آنلاین استفاده کنند.

• گفتگو با فرزندان درباره رسانه‌ها: والدین باید با فرزندان خود درباره رسانه‌ها، آنها و تأثیرات آنها بر آنها گفتگو کنند. این گفتگوها به فرزندان کمک می‌کند تا دیدگاه انتقادی نسبت به رسانه‌ها پیدا کنند.

• نظارت بر استفاده فرزندان از رسانه‌ها: والدین باید بر استفاده از فرزندان خود از رسانه‌ها نظارت کنند و تنظیمات مناسبی برای زمان و نوع استفاده از رسانه‌ها تعیین کنند.

• الگوی مناسب بودن: والدین باید الگوی مناسبی برای فرزندان خود در زمینه استفاده آگاهانه و انتقادی از رسانه‌ها باشند. باید همچنین اطلاعات را به صورت انتقادی ارزیابی کنند و از منابع معتبر استفاده کنند.

• با مدرسه: والدین باید با مدرسه همکاری کنند و در برنامه‌های آموزشی مربوط به سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی مشارکت داشته باشند.

۴. پیشنهادات برای سیاست‌گذاران آموزشی

• گنجاندن سواد رسانه‌ای در برنامه درسی رسمی: سیاست‌گذاران آموزشی باید سواد رسانه‌ای را به عنوان یکی از مهارت‌های اساسی در برنامه درسی رسمی بگنجانند. این کار به این مهارت مهم می‌کند و به معلمان انگیزه می‌دهد تا به آموزش آن بپردازند.

• تدوین استانداردها و راهنماهای آموزشی: سیاست‌گذاران آموزشی باید استانداردها و راهنماهای آموزشی برای آموزش سواد رسانه‌ای و تفکری که معلمان را برای طراحی برنامه‌های آموزشی استفاده می‌کنند، تغییر دهند.

• منابع و امکانات لازم: سیاست‌گذاران آموزشی منابع و امکانات لازم برای سواد رسانه‌ای، مانند کتاب‌های درسی، منابع آموزشی، تجهیزات الکترونیکی و دسترسی به اینترنت را برای آموزش‌دهنده‌ها.

• آموزش معلمان: سیاست‌گذاران آموزشی باید برنامه‌های آموزشی برای طراحی طراحان آن‌ها با معلم سواد رسانه‌ای و روش‌های آموزش آن آشنا شوند.

• پژوهش و ارزیابی: سیاست‌گذاران آموزشی باید از پژوهش‌ها در زمینه سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی حمایت کنند و برنامه‌های آموزشی را ارزیابی کنند.

۵. پیشنهادات برای پژوهش‌های آینده

• بررسی تأثیر آموزش سواد رسانه‌های بر مهارت‌ها: پژوهش‌های آینده می‌توانند بر روی سایر مهارت‌ها تأثیر بگذارند.

• بررسی تأثیر آموزش سواد رسانه‌های در گروه‌های سنی مختلف: پژوهش‌های آینده می‌توانند به بررسی تأثیر آموزش سواد رسانه‌های بر مهارت‌های تفکر انتقادی در گروه‌های سنی مختلف بپردازند تا مشخص شود که چه سنی این آموزش‌ها اثربخشی بیشتری دارند.

• بررسی روش‌های مختلف آموزش سواد رسانه‌ای: پژوهش‌های آینده می‌توانند به مقایسه اثربخشی روش‌های مختلف آموزش سواد رسانه‌های بپردازند تا مشخص شود کدام روش‌ها اثربخشی بیشتر دارند.

• بررسی تأثیر بلندمدت سواد رسانه‌ای: پژوهش‌های آینده می‌توانند به بررسی تأثیر بر بلندمدت آموزش سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی بپردازند تا مشخص شود آیا این تأثیرات پایدار هستند یا خیر.

• بررسی نقش والدین در سواد رسانه‌ای: پژوهش‌های آینده می‌توانند به بررسی نقش والدین در آموزش سواد رسانه‌ای و تقویت تفکر کودکان بپردازند.

نتیجه‌گیری

این اقدام‌پژوهی با هدف بررسی تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای برای بهبود مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان پایه هفتم انجام شد. نتایج نشان داد که آموزش سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان تأثیرگذار و معنادار است. در ابتدای سال تحصیلی، مشاهدات و ارزیابی‌ها نشان داد که دانش‌آموزان در مهارت‌های تفکر انتقادی، به ویژه در زمینه تشخیص اطلاعات معتبر، مغالطه‌های منطقی و استنباط از اطلاعات ضعیف دارند. همچنین، اکثر دانش‌آموزان با مفهوم سواد رسانه‌ای آشنا نبودند و نمی‌دانستند چگونه باید با پیام‌های رسانه‌ای برخورد کنند.

برای بهبود این وضعیت، یک برنامه آموزش سواد رسانه‌ای طراحی و اجرا شد. این برنامه شامل ۱۰ جلسه آموزشی بود که در آن مفاهیمی مانند تحلیل پیام‌های رسانه‌ای، ارزیابی منابع، شناسایی اخبار جعلی، شناسایی مغالطه‌های منطقی، تکنیک‌های اقناع و استنباط منطقی آموزش داده شد. از روش‌های آموزشی فعال مانند گروه بحثی، تحلیل نمونه‌های واقعی، بازی‌های آموزشی، پروژه‌های عملی، مطالعه موردی و ایفای نقش استفاده شد.

واژه نامه

1. Media Literacy
2. Critical Thinking
۱. سواد رسانه‌ای
۲. تفکر انتقادی

منابع فارسی

- رضائی، علی؛ محمدی، فاطمه؛ احمدی، حسن. (۱۴۰۲). اثربخشی مهارت آموزش سواد رسانه‌ای بر اضطراب و تفکر انتقادی والدین دانش‌آموزان. فصلنامه روانشناسی تربیتی، ۱۹(۶۷): ۱۲۳-۱۴۲.
- رویدانیان، محمد؛ صادقی، علی؛ محمدی، زهرا. (۱۴۰۳). تاثیر سواد رسانه ای بر تفکر انتقادی و تفکر تحلیلی دانش‌آموزان. دومین کنفرانس بین المللی حقوق، مدیریت، علوم تربیتی، روانشناسی و مدیریت برنامه ریزی آموزشی.
- طالبی، سعید؛ رضایی، مریم؛ کریمی، احمد. (۱۴۰۱). بررسی رابطه سطح سواد رسانه‌ای با تفکر انتقادی و مهارت‌های اجتماعی. فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، ۸(۲۹): ۴۵-۶۸.
- طباطبایی، سید محمد؛ نصر، احمدرضا؛ میرشاه جعفری، سید ابراهیم. (۱۴۰۲). نقش سواد رسانه‌ای والدین در تفکر انتقادی دانش‌آموزان دوره اول متوسطه. فصلنامه خانواده و پژوهش، ۲۰(۱): ۸۷-۱۰۶.
- عبدلی سلطان احمدی، جواد؛ عزیزاده، رقیه؛ حداد، زهرا. (۱۳۹۷). تاثیر آموزش سواد رسانه ای بر مهارت های تفکر انتقادی دانش آموزان. مطالعات رسانه ای، ۱۳(۱): ۱۱۹-۱۳۴.
- کرمانشاهی، فاطمه؛ عزالدین، فریبا؛ بدلی، مهدی. (۱۳۹۴). بررسی اثربخشی آموزش سواد رسانه ای بر مهارت های تفکر انتقادی دانش آموزان. پژوهشنامه تربیتی، ۱۱(۴۵)

فهرست منابع

- Abdoli Soltan Ahmadi, J., Alizadeh, R., Haddad, Z. (2018). The effect of media literacy education on students' critical thinking skills. *Media Studies*, Volume 13, Issue 1 (40th issue), 119-134. [Persian]
- Abdoli Soltan Ahmadi, J., Alizadeh, R., Haddad, Z. (2018). The Effect of Media Literacy Education on Students' Critical Thinking Skills. *Media Studies*, 13(1), 119-134. [Persian]
- Ennis, R. H. (1987). A taxonomy of critical thinking dispositions and abilities. In J. B. Baron & R. J. Sternberg (Eds.), *Teaching thinking skills: Theory and practice*. 9-26.
- Facione, P. A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction*. The California Academic Press.
- Hobbs, R., & Frost, R. (2019). The impact of media literacy education on adolescents'

پس از اجرای برنامه، ارزیابی‌ها نشان داد که دانش‌آموزان قابل توجه در مهارت‌های تفکر انتقادی هستند. معیار نمرات آنها در آزمون تفکر انتقادی از ۹.۸ به ۱۶.۲ افزایش یافت. آنها اکنون می‌توانند به صورت انتقادی ارزیابی‌کننده، منابع معتبر را از غیرمعتبر تشخیص دهندگان، مغالطه‌های منطقی را شناسایی کنند و استان‌های منطقی از اطلاعات داشته باشند. همچنین، دانش‌آموزان نگرش انتقادی نسبت به پیام‌های رسانه‌های پیدا کرده‌اند و از رسانه‌ها به صورت مستقیم استفاده می‌کنند. والدین و معلمان نیز تغییرات مثبتی در مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان مشاهده کرده‌اند. گزارش‌هایی که دانش‌آموزان اکنون به صورت انتقادی‌تر به اخبار و رسانه‌های نگاه می‌کنند، از پذیرش اطلاعات به دنبال منابع معتبر هستند، و در بحث‌های کلاسی از استدلال‌های منطقی‌تر استفاده می‌کنند.

این نتایج بر اساس یافته‌های پژوهش‌های مشابه کرمانشاهی و همکاران (۱۳۹۴)، عبدلی سلطان احمدی و همکاران (۱۳۹۷)، Hobbs & Frost (2019) و James et al (2020) همخوانی هستند که نشان می‌دهند سواد رسانه‌های تاثیرگذار و معنادار بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان دارند.

با توجه به نتایج این اقدام، می‌توان گفت که آموزش سواد رسانه‌ای یک راه حل برای بهبود مهارت‌های تفکر انتقادی دانش‌آموزان است. این آموزش به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با دیدی انتقادی به پیام‌های رسانه‌ای نگاه کنند، اطلاعات را به درستی ارزیابی‌کننده‌ها، و تصمیم‌گیری‌های آگاهانه‌تری بگیرند. بنابراین، توصیه می‌شود که آموزش سواد رسانه‌ای در برنامه درسی مدارس گنجانده شود و معلمان، مدیران مدارس، والدین و سیاست‌گذاران آموزشی برای اجرای موفق این آموزش همکاری کنند.

موازین اخلاقی

در این مطالعه اصول اخلاق در پژوهش شامل اخذ رضایت آگاهانه از شرکت کنندگان و حفظ اطلاعات محرمانه آنها رعایت گردیده است.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران مراتب قدردانی و تشکر خود را از کلیه شرکت‌کنندگان این پژوهش که با استقبال و بردباری، در روند استخراج نتایج همکاری نمودند، اعلام می‌دارند.

تعارض منافع

نویسندگان این مطالعه هیچ گونه تعارض منافی در انجام و نگارش آن ندارند.

- thinking. Second International Conference on Law, Management, Educational Sciences, Psychology and Educational Planning Management. [Persian]
- Roidenian, M., Sadeghi, A., Mohammadi, Z. (2013). The effect of media literacy on students' critical thinking and analytical thinking. Second International Conference on Law, Management, Educational Sciences, Psychology and Educational Planning Management. [Persian]
- Schmidt, H. C., Bickham, D. S., King, B., Slaby, R. G., Branner, A. C., & Rich, M. (2021). The effects of media literacy training on adolescents' ability to detect fake news. *Journal of Media Literacy Education*, 13(1): 41-55.
- Tabatabaei, S. M., Nasr, A. R., Mirshah Jafari, S. A. (2013). The role of parents' media literacy in the critical thinking of first-year high school students. *Family and Research Quarterly*, 20(1), 87-106. [Persian]
- Tabatabaei, S. M., Nasr, A.R., Mirshah Jafari, S. E. (2013). The role of parents' media literacy in the critical thinking of first-year high school students. *Family and Research Quarterly*, 20(1): 87-106. [Persian]
- Talebi, S., Rezaei, M., Karimi, A. (2013). Investigating the relationship between media literacy level and critical thinking and social skills. *Quarterly Journal of New Media Studies*, 8(29): 45-68. [Persian]
- Talebi, S., Rezaei, M., Karimi, A. (2013). Investigating the relationship between media literacy level and critical thinking and social skills. *Quarterly Journal of New Media Studies*, 8(29), 45-68. [Persian]
- Watson, G., & Glaser, E. M. (2002). *Watson-Glaser critical thinking appraisal*. Psychological Corporation.
- critical thinking. *Journal of Media Literacy Education*, 11(2): 37-46.
- Hobbs, R., & Jensen, A. (2018) The past, present, and future of media literacy education. *Journal of Media Literacy Education*, 1(1): 1-11.
- James, C., Davis, K., Flores, A., Francis, J. M., Pettingill, L., Rundle, M., & Gardner, H. (2020). Media literacy and critical thinking: A longitudinal study. *Journal of Communication*, 70(3): 574-594.
- Kermanshahi, F., Ezzeddin, F., Badli, M. (2015). Investigating the effectiveness of media literacy education on students' critical thinking skills. *Educational Research Journal*, 11(45): 2015. [Persian]
- Kermanshahi, F., Ezzeddin, F., Badli, M. (2015). Investigating the Effectiveness of Media Literacy Education on Students' Critical Thinking Skills. *Educational Research Journal*, 11(45). [Persian]
- Lee, S., & Chen, L. (2022). Media literacy and critical thinking in the digital age. *Journal of Educational Technology & Society*, 25(1): 134-147.
- Paul, R., & Elder, L. (2020). *Critical thinking: Tools for taking charge of your learning and your life (3rd ed.)*. Pearson.
- Potter, W. J. (2019). *Media literacy (9th ed.)*. SAGE Publications.
- Ramezani, A., Mohammadi, F., Ahmadi, H. (2013). The effectiveness of media literacy training skills on anxiety and critical thinking of students' parents. *Quarterly Journal of Educational Psychology*, 19(676): 123-142. [Persian]
- Ramezani, A., Mohammadi, F., Ahmadi, H. (2013). The effectiveness of media literacy training skills on anxiety and critical thinking of students' parents. *Quarterly Journal of Educational Psychology*, 19(67), 123-142. [Persian]
- Roidenian, M., Sadeghi, A., Mohammadi, Z. (2013). The effect of media literacy on students' critical thinking and analytical